

A GAZDÁLKODÓ KÖLTŐ

Kisfaludy Sándor gazdálkodása bevételi pénztárkönyve alapján

z., Én tudós, én literátor nem vagyok. Sorsom, környül állásaim, hajlandóságom katonává, s utóbb mezei gazdává tevénck¹ - vallotta Kisfaludy Sándor. Nem holmi kötelezőnek vélt szerénység okán, hanem erős meggyőződéssel, visszautasítva a hivatásos irodalmiság gyakorlatát. Önéletrajzában is hasonlóan fogalmazott: "Hazájába való visszatérése után mezei gazdagság lón foglalatossága, és közben a magyar literatura."² Honnan ez az attitűd? Kisfaludy szemlélete egyedülálló-e a korabeli irodalmi életben? Kisfaludy Sándort, a származására rátartian büszke nemest - rendje jelesebb képviselőivel egyetemben -, ha a polgári haladás szám-talan kérdése érintetlenül is hagyta, de megmozgatta a nyelv s - így közvetve - a nemzeti kultúráé. Elsőrendűen politikai ügyet látott benne, ezért fáradozott a magyar nyelvújítás és a nemzeti irodalom megteremtésén a vidéki birtokos nemesség tagjaként az arisztokraták, a polgárok és a már az értelmiség útján haladó nemesek mellett, olykor velük karöltve. Kisfaludy azon kevesek közé tartozott - kissé sarkított megfogalmazással -, akik valóban hazafiasságból, azaz politikai érdekből lettek literátorrá. Az 1792. évi erdélyi útját követően már világosan megfogalmazta életre szóló programját: "...szívem véreből, hazafiúi érzelmimből, mint a selyembogár gyomrából fonalat fonok, mellynél fogva veszni indult magyar nemzetiségünket magyar nyelv, érzés és írás által, hacsak idővel is, tovább életben tartsam. Magyarul fogok írni és ezekhez a szívekhez szólnani."³ A patrióta szempontú irodalmiság tételeit 1807-ben megjelenő kötetei előszavában tette közzé. Elhatárolódott a kazinczyanus nyelvfejllesztő irodalomtól és az esztétikumra alapozott költészettől. Eredeti, minden tudóskodástól mentes, a literátori sallangoktól megszabadult irodalom a hazafias célok szolgálatában - így foglalható össze Kisfaludy Sándor elvi irányvetése.⁴ Rendi alapról indulva utasította el a literátorság polgári célkitűzéseit. A hivatásos irodalmiság - mint önálló egzisztencia, amely biztos megélhetést nyújt - ekkortájt még nem időszerű, az csak jóval később válik általános hazai gyakorlattá. A társadalmi-politikai viszonyok

nem alkalmasak erre. A közönség hiánya, a hazai kulturális pártfogók nélküli állapot magányba kényszerítik irodalmáraink zömét. Az irodalom művelése inkább nemes kedvtelés és nemzeti felelősség nagyjainknál, egyértelmű lelkiismereti ügy. Az irodalmárok megélhetését nem a szerzői honoráriumok biztosítják. Irodalomból nem lehet megélni, még nyomorúságosan sem. Az íróknak tisztes polgári foglalkozásuk van, vagy családi birtokaik jövedelmét élük fel, gyakran fordítják irodalmi tevékenységükre, számottevő anyagi áldozatot kívánó könyvkiadásra. Egy jelentős írói réteg pedig maga gazdálkodik, irányítja a gazdálkodást birtokain.

A gazdálkodó irodalmár egyik archetípusa a magyar irodalomban Bessenyei György, a bihari remete, aki birtokaira vonult vissza. Több száz holdon gazdálkodott a Sárret világában, teljes magányban. Kezdett hasonlóná válni azokhoz a nemesekhez, akik a háborús konjunktúra idején "tavaszi csendes háborút és országos esőt" kívántak egymásnak, maga is ír a boldogságot, gazdagságot jelentő esőről.⁵ Gyönyörködik gulyájában és ménésében, a marhái mellett időző gulyás alakjában. A festészet mellett-helyett a költészet állítja elének az élet színtereit. Bessenyei verseiben a fennkölt témák mellett az élet apró jelenetei elevenednek meg a mindennapok ábrázolásával, páratlan mikrorealizmussal.⁶

Az irodalmi vezér Kazinczy szintén gazdálkodott és hivatalt is kellett vállalnia, de nem sokat törődött a gazdaságával, családi gondok, adósságok terhelték. Birtoka alig jövedelmezett. Az 1820-as évek elejének európai agrárkrízise érzékenyen érintette, élete nehéz körülmények közt múlt el, anyagi helyzete nem javult.⁷

Kisfaludy pályatársa, Berzsenyi Dániel a gazdálkodó költő legismertebb honi megtestesítője. A sömjéni majd niklai birtokos a maga gazdálkodási tapasztalatai alapján s korának német gazdasági folyóiratait tanulmányozva tanulmányban foglalta össze gazdasági nézeteit. Az 1833-ban kiadott munka A magyarországi mezei szorgalom némely akadályairól címet viseli és Széchenyi István munkásságának hatását mutatja, a használni akarás vágyával.⁸

Kétségtelen, hogy mind Berzsenyiné, mind Kisfaludynál a származás, családjuk társadalmi hierarchiában elfoglalt helye a legfőbb motiváló tényező. Ez alól nem vonhatták ki magukat, még ha a lassan meginduló polgárosodás mást is kívánt volna tőlük. A nemesi birtok szeretete, a nemesi nemzetség nemzetet megtartó erejébe vetett hit munkált bennük elemi, generációk során átörökített erővel. A lét jogát, lehetőségét jelentették számukra a nemesi hagyományok, a családi ősi rögök. Dolgoztak, pereskedtek, előnyös házasságkötésekkel és egyéb módokon gyarapították birtokukat.⁹

Érzelmek és anyagi érdekek szintézise

Az Árpád korig magát visszavezető Kisfaludy nemzetség főrangú ősökkel büszkélkedhetett, de a XVIII. században már köznemcesek. Amint egyre terebélyesedett a család, egyre fogyott a hajdani gazdaság s gazdagság. Az utódok számára szinte görcsös igyekezetté vált a dicső múlt fényes emlékének fenntartása. Kisfaludy Sándor apjának, a "kemény embernek" (Kisfaludy jellemezte így édesapját, joggal) fő életcéljává vált a család hanyatlásának megállítása, a nemesi lét értelmének, a birtoknak megtartása és minden lehetséges módon való gyarapítása.¹⁰ Kisfaludy Mihály házassága is ezt szolgálta, felesége szép hozományt vitt a frigyebe. Többek között a sümegi birtokot is, ami később Kisfaludy Sándorra szállt. A Kisfaludy család éppen a terjedelmes fiúág miatt ekkortájt egyenesen haladt a vagyoni széttagozódás útján.

Bár nem kívánunk egyértelmű párhuzamot vonni Kisfaludy Mihály és fia, Sándor házasságkötésének fő indokai között, Kisfaludy Sándor számára ösztönösen is adott volt az apai minta, illetve az efféle általános társadalmi gyakorlat. Nem becsülhetjük alá Kisfaludy Sándor Szegedy Róza iránt érzett szerelmét, egyértelmű bizonyítékok erre naplójának Róza iránt sóvárgó bejegyzései: ám a szerelem mellett Rózához hajtotta az ifjú emlék, a sértettség a kezdeti visszautasítás miatt s nem utolsósorban a lány gazdagsága, előkelő származása. Még a szelíd Szerb Antal sem átalott reális látással ekként vélekedni Szegedy Rózáról, Zala vármegye alispánjának lányáról: „szép, hideg, okos és főleg gazdag.”¹¹ Kisfaludyt nem ok nélkül ítélte hozományvadásznak kezdetben Szegedy Róza gyámja, a prépost nagybácsi Szegedy János. Kétségtelen: az érzelmi fellángolás mellett Kisfaludy házasságkötésében jelentős szerepet játszott a gazdasági megfontolás.¹²

A kemény, szigorú apa végül örült fia szerencsés házasságkötésének. Megnyugtatta, hogy szép, művelt, Zalában ünnepelt lány lett Sándor hitvese. Kisfaludy Mihályt meglepéssel töltötte el fia révbe érése,

döntése a nemesi életforma mellett. A bizonytalan háborús időben a nyugtalan katonai pálya helyett a gazdálkodás biztonságot jelentett. A magába vonuló, zordon apa annak ellenére örült fia szerencséjének, hogy nem akarta, fia „egy Asszony kegyelmére szoruljon tellyességgel, és szinte az ő jószágján lakjék.”¹³

Kisfaludy Sándor már meglelt férfi házasságkötése idején, 1800. januárjában. A daliás, kék szemű, vörhenyes hajú és pofaszakállú, modern jakobinus barkót viselő, művelt világfi immár a 28. életévét tapossa. Több nyelven beszél, Európa sok neves városát bejárta, híres hegedűjátékáról.¹⁴ Viharos katonaevei, a kor erkölcsi rendjével ellenkező előélete után megnyugvársra vágyik. Hajdani kalandjai, szeretői tovatűnnek, többé nem ingatag érzelmeiben, egzisztenciája is biztosnak látszik. Szegedy Róza a házasságkötéssel szabadulni kíván a gyámság alól, s hihetjük: valóban meghatották a Himfy álnév mögé rejtőző Kisfaludy kesergő szerelmes dalai.¹⁵ Mindketten békés családi életre, a csendes, produktív munka nyugalmára vágnak.

Az ifjú férj Kisfaludy nyilván tisztázta magában: élete új, az előzővel merőben ellentétes korszaka kezdődik. A származása, neveltetése és életszemlélete alapján csak a nemesi normákat ismerő, elfogadó hitvese számára ez megnyugvást jelenthetett. Kisfaludy házasságával, új életvitelével bizonyára bizonyítani is akart Szegedy Rózának, hogy méltóvá vált az előkelő frigyre, képes megfelelően bánni az ölébe hullott javakkal, sőt gyarapítani tudja azokat. Bizonyítani akart apjának is, hiszen a tőle régóta elvárt normák szerinti életmód mellett döntött és emelte nemzetsége tekintélyét. Kisfaludy ugyanakkor bizonyított rendjének, a nemességnek is, hogy nem csupán közülük származik, hanem vállalja annak mentalitását, értékrendjét. Törekvéseit mihamar méltányolta Zala vármegye nemessége: 1800. júniusának közepén táblabírónak választották, jelezve, befogadták a helyi társadalom tekintélyes nemesei közé.¹⁶

Kisfaludynak házasságkötésétől életideálja lett du-nántúli nemesi társainak eszménye. Későbbi, 1806-1807-re datált, a Két Szerető Szívnek története című levélregényében pedig előbbre vetítette ezt az ideált: „Serdülésemtől fogva a volt egygyetlen egy kívánságom, hogy egy szerető és szeretett Asszonnal töltssem Földi életemet Magyar Nemes szabadságomban.”¹⁷ A fiatal házas Kisfaludy joggal érezhette, mindent megtalált a házasságában, amire egykor vágyott.

Gazdálkodás és irodalom kölcsönhatása

A gazdálkodó Kisfaludy életének alig több, mint négy évtizede (1800-1844) a magyar gazdasági, társadalmi,

politikai fejlődés változásokkal, megrázkódtatásokkal, háborúval teli korszakát öleli fel. Irodalmi munkásságában több korszakot különítenek el az irodalomtörténetesek, gazdálkodóként viszont csaknem töretlen az útja házasságkötésétől haláláig. A két, látszólag ellentétes szféra kölcsönösen hatott egymásra. A gazdálkodó nemes típusa, életszemlélete, élettere, a gazdaság belső enteriőre szinte pályafutása kezdetétől lényeges szerepet kapott irodalmi alkotásaiban. A Boldog szerelem című dalciklusától a Dárday házig ível ez a sor. A Boldog szerelem egyes énekeiben nagy kedvvel részletezi kedvteléseit, a nemesi életmód nyújtotta gyönyöreit: a zöldben való sétákat, a berekben való pihenést a csörgő patakparton, a gyönyörködést a „gabona tengerében”, a vad szárguldást a lovon, a hosszú vadászatokot, a visszatérő badacsonyi szüreteket, téli időben a meghitt beszélgetéseket. A nemesi élet gondtalan békéjét kereste. A Boldog szerelem millióje reális vonásokkal, aprólékos részletekkel festett környezetet: Kisfaludy nemesi udvarházát és jószágát jeleníti meg. Természetábrázolása merőben különbözik a szentimentális alaptípustól életteli vidámsága, tevékenyen sürgő-forgó emberbemutatása miatt. A borzas kocsis, a pajkos lovasz, s maga, a gazdaságát irányító költő jelennek meg dalaiban, no meg a szántóvető földműves, a kaszások serege, a búsan dúdoló pásztor. Cselekvésében ábrázol mindent, így érzékletesen áll előttünk a megkapó pillanatképek filmszerű sorozata. Álljon itt példaként a Boldog szerelem 55. dala: „Munka töltvén nappalimat / Éjjelimet nyugalom, / Nem teheti órát / Hoszsakká az unalom. / Lovag, gyalog járogatván / a gazdaság ágait; / Néha vadász, csapáztatván / A vadaknak nyomait; / Közben néha bölcselgetvén, / S zengvén ebből kelt dalom / Nem fér hozzám unalom.”¹⁸ Az elmés Özvegy című művében főhősével, Ninával mondatja ki már az első jelenetben a jó anyagi viszonyok között élő nemes költő: „A gazdagság mindég szerencse, sőt boldogság annak, a ki tudgya hasznát venni.”¹⁹ Kisfaludy valóban meg tudta becsülni anyagi függetlenségét biztosító vagyoni állapotát. A Dárday ház című munkájában a gazdálkodás dicséretét adja Lamarine szájára: „A mezei gazdaság - kivált ha egy egy kis Isteni áldás is segíti, becsületes, nemes, hasznos - emberséges, szabad emberhez illő foglalatosság.”²⁰

A gazdálkodás magánszféraként hatott az irodalmi művek alkotói folyamatára, hol ösztönzően, hol visszatartó erővel. Ha eredményei mutatkoztak a gazdálkodásban, szívesebben ült le íróasztala mellé. Ha tehetett, délutánjait regényes fekvésű sümegi és badacsonyi szőléjében, borházában töltötte, e helyeken született művei egy része. Önéletrajzában emlékezett meg szölei „elmeműveit természetű magányairól”²¹. Később somlai szöleje volt legmélyebben ihletője, mint fogalmazott herceg

Batthyányi Fülöphöz intézett levelében.²² „A Boldog Szerelem lassanként mert a gazdaság igen elfoglallya minden tehetségemet és időmet még is már 125 Dalig, és 5 hosszú énekig nevelkedett” - írta barátjának Takáts Józsefnek.²³ Ha gondok mutatkoztak a gazdálkodásban, kár érte, elment a kedve az írástól is. 1802-ben, amikor tűzkár érte, idejét s tehetségét, energiáit a helyreállításra kellett áldoznia. „A tűzi szerencsétlenség nagyon elvette a kedvét a munkától” - számolt be Kisfaludyról a hűség barát Takáts József Légrády Imrénnek.²⁴ Irodalmi sikertelenségei, illetve gyér sikerei időszakában, főleg az 1820-as évektől pedig a gazdaság bizonyos fokú menedéket jelentett számára. A magánszférába húzódott vissza az irodalmi, közéleti harcoktól. Élte annak a közép-nemesi osztálynak az életét, amely vagyoniilag ugyan független volt, de birtokának tisztos szerénysége mégis arra utalta, hogy maga gazdálkodjék. Feleségével együtt szerette szinte falusias életmódjukat, amelybe azért elég változatosságot vittek a rokon és baráti látogatások, a megyeszékhelyen és más városokban rendezett mulatságok, közgyűlések, s nem ritkán egy-egy budai, pesti, bécsi, győri, szombathelyi út. Mindezek azonban csak rövidebb időre szakították ki őket megszokott, boldogító életmódjukból.²⁵

Kettős hivatásával nem lehetett teljesen megelégedett. Ha a termés nem ütött be, azt költői kedve is megsínylette. „Egy balcsapás a gazdaságban, egy építés, egy könyvkiadás engem könnyen megakaszt”²⁶ - írta. Műveinek kiadása a birtokot terhelte.

Kisfaludy, a költő életének valóban jelentős tere volt a gazdálkodás. S a sors kegye is számára, hogy szinte egy időben lett népszerű költő és rendje által elismert gazdálkodó. 1801. július 29-én jelent meg a Kesergő Szerelem című verseskötete, ezzel országosan ismert, ünnepelt költő lett.²⁷

A mezei gazda

Kisfaludy házassága első napjaitól komolyan vállalta a gazdálkodás sokszor nyomasztó, általa önálló gazdaként mindaddig nem tapasztalt terheit. Legfeljebb apja gazdálkodási módszereiből nyerhette tapasztalatait kora ifjúkorában. Testőrként, majd katonaként messze került a gazdaságtól. Arról sincs tudomásunk, hogy a korabeli csekély gazdasági szakirodalomból tájékozódott volna.

Az ifjú házaspár Kisfaludy feltehetőleg perspektívát is látott a gazdálkodásban, mivel a XIX. század eleji háborús konjunktúra a nemesség nagy piaci lehetőségeit nyitotta meg. A konjunktúra következtében a gazdasági fellendülés növelte a birtokos nemesség biztonságérzését. A természeti erők függvényében bőség és jólét

ígérkezett, bár a bécsi udvar kiviteli tilalmai sokszor gátját szabták a gazdagodásnak.²⁸ Kisfaludynak is lehettek értékesítési (állat-, gyapjú- és gabonaértékesítési) gondjai. A kereslet változása, módosulása miatt többször birtokstuktúra-váltásra, módosításra kényszerült, s bortermelekként is adódhattak súlyos gondjai, ám forrásaink erről keveset árulnak el. Kisfaludy nem felhőtlen, problémamentes nemesi életet vállalt, még ha költészetében azt idillinek is minősítette.

Megfogalmazódik a kérdés vállalása kapcsán: 1800-ban, ifjú házasként egyáltalán lehetett-e más választása, mint gazdálkodásba fogni. Kevés más lehetőség kínálkozott számára. A katonai pályafutásról lemondott, döntése véglegesnek bizonyult. Bízhatta volna ugyan a gazdaság vezetését másra, lehetőleg értő s jól megfizetett gazdatisztra. Így idejét a társadalmi életnek és az irodalomnak szentelhette volna. Ez a megoldás viszont azt a veszélyt rejtette volna magában, hogy lassanként feléli vagyonyukat. Kisfaludy mentalitása, felelősségtudata ezt egyértelműen kizárta. Járhatta volna még azt az utat, amit később öccse, Károly járt végig, vállalva a nyomort, nélkülözést is.²⁹ Életszemlélete, körülményei ezt sem engedték.

Kisfaludy Sándor mezei gazda lett birtokosi ideálvilággal és alkalmazkodva a kemény realitásokhoz, s kedvtelésből, tehetsége által, belső alkotási kényszer és a közönségsiker hatására költő. Önálló létének, gazdálkodói életének kezdőnapja házasságkötésének napja: 1800. január 20. Jelképes ez a dátum, új, minőségileg más életszakaszt jelző. Ekkor címezte meg bevételi pénztárkönyvét, azaz miként Kisfaludy nevezte: Kész-pénzbeli jövedelemnek lajstromát és írta bele első bevételét. A pénztárnaplót negyvennégy éven át rendkívüli gondossággal vezette. Jellemző, hogy utolsó bejegyzése 1844. szeptember 24-én kelt, rövid idővel halála előtt. A könyvet az Országos Széchenyi Könyvtár őrzi.³⁰ A Kézirattár számára Darnay Kálmán, a sümegi múzeumalapító műgyűjtő adta át 1930-ban. A mintegy négy és fél évtizedet átfogó pénztárnaplóban 74 oldal telt meg Kisfaludy pénzforgalmi, bevételi bejegyzéseivel, adataival. Így egy-egy évre még két oldal sem jutott, s különben sem azonos az egyes évekre eső bevételek, készpénzbeli jövedelmek adatmennyisége, terjedelme. Néhol sietséget sejtethetünk Kisfaludy, a gazda részéről, másrészt viszont alkalmanként meglepő a kicsinyes aprólékossága, a részletezése. Sajnálhatjuk, hogy a ránk hagyott tételezése kevés mögöttes információt tartalmaz az utókor számára. Ez azonban részgazság, csupán az első olvasás után alakul ki efféle összbenyomás a pénztárnaplóról. Alaposabb értelmezése során kiderül: a rögzített adatok valójában sok értékes közléssel szolgálnak Kisfa-

ludy gazdálkodásának különböző területeiről, értékesítési tevékenységéről, emberi kapcsolatairól, mi több, állataihoz fűződő bensőséges, jó gazda viszonyáról, és mindenekelőtt teljesebb teszik Kisfaludyról, az emberről alkotott képünket, közelebb hozzák számunkra az élet minden területén helytállni kívánó, gondos és alapos, sokszor vívódó, felelősségteljes, a gondokban feleségével osztozó férfit. Szegedy Rózáról az egyéb források, főleg Eötvös Károly jellemzése alapján a gondos háziasszony képe maradt ránk.³¹ Kisfaludy maga is dicsérte hitvese segítőkészségét, amit nyilván gazdálkodási gondjai megosztásában is észlelt, „maga megvonását”, azaz ésszerű takarékoságát és „okos gazdaasszonyságát”. Bizonyára igaza volt Szendrey Ignácnak, Festetics László főtisztjének is, amikor Szegedy Rózát hideg modorú, kevés szavú, szinte mosolygás nélküli, úgynevezett büszke jelenségnek tartotta, aki se fényt, se meleget nem árasztott maga körül. Jól ismerhette őt, hiszen Szegedy Róza Festetics László unokatestvéreként sokszor megfordult Keszthelyen. Berzsényi sem vélekedett róla másként. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagynunk, hogy Szendrey és Berzsényi már a negyvenes éveiben járó asszonyt figyelhette meg, amikor betegségei komolylyá, kedvetlenné, sőt komorrá tehettek.³² Eötvös Károly bizonyára elfogult volt a nagy költő hitvesével szemben. Viszont néhány állítását szinte fenntartás nélkül elfogadhatjuk. A nemesi udvarháznak jóléte, fénye, tisztasága az ő vállain nyugodott. Bár előkelő családból származott és főúri familiákkal állt rokonságban, a belső gazdaságot, a háztartást maga vezette. Ügyelt a konyhára, az éléstárra, az apró állatokra, veteményeskertre. Édesanyja korai halála után a szülői házból hozta tapasztalatait. Szakácsnét, szobalányt, két szolgálót és két bejáró asszonyt tartottak, akikkel nem átalott feleselni is a nemesasszony, ha a helyzet úgy hozta. Olykor betegségéből irányította a munkákat, csak utolsó napjaiban engedte ki a vezetést a kezéből. Tudta, férjének elég dolga adódott a gazdálkodással, a közügyekkel, az adósságokkal, a birtokosztokozási vitákkal és nagy álmai megvalósításával, melyektől elszakadni soha nem tudott.

Házasságuk kezdetekor a művelt Szegedy Róza méltó szellemi és gazdálkodó társként szegődött férjéhez. Az 1800. január 20-án a gógánfai templomban megkötött esküvő után idilli boldogságban kezdték hétköznapjaikat. Erről tanúskodnak a Boldog Szerelmem első dalai.³³ Közös életük Eötvöspusztán, a Szegedy-birtokon indult. Róza még menyasszonyként költözött oda, mert bátyját, Ferencet, aki megörökölte a kastélyt, hivatala - császári és királyi consiliárius volt - Bécshez kötötte.³⁴

Kisfaludy realitásérzékére jellemző, hogy már házasságkötése napján vagy utólag, néhány nappal később frissen keltezett pénztárnaplójába jegyezte első tételként: „Hoztam magammal az Ármádiától 100 Ft.” Ez Kisfaludy kezdőtökéjének tekinthető pengőforintban és valójában nem nagy összeg. Feltételezhető, hogy zsoldja egy tekintélyes részét legényélete utolsó évében felélte, főhadnaggyá léptették elő - így szolgálta ki katonasága utolsó hónapját, ezért inkább arra gondolhatunk, bevett szokás szerint váltóforintban jutott hozzá számunkra ismeretlen összegű zsoldjához. Ehhez a készpénzhez, summához hamarosan, február 6-án 200 forintot vett fel az eötvösi uradalmi pénztárból. Nyilván a sürgősen elvégzendő felújítási és egyéb iparos munkákhoz volt szükségük készpénzre, amit a kis készpénzforgalmú világban nem tudtak kiváltani terményben. Nem sokáig élvezték azonban a Rózának megszokott környezetet. Első házasságkötésük rokonságuk miatt érvénytelenné vált. Felmentést kellett kérniük. Május 17-én a prépost nagybácsi újra eskette az ifjakat.³⁵

Nyár végén Eötvöspusztáról Kámba költöztek, Róza birtokára, a Szegedy-kúriába. Itt végre teljességgel a maguk életét élhették.³⁶ Az újrakezdéshez ismét készpénzre volt szükségük. Július 28-án a rendeki zsidónak 400 apró csoportos igazgyöngyöt adtak el 250 Ft-ért és négy avitt gyűrűt is értékesítettek 28 Ft 24 krajcárért. Róza belátása, egyetértése kellett ehhez, ismét az ő vagyona csorbult, hogy jelentős summához jussanak, de ez sem lehetett elég, mert a szeptember 12-i bejegyzés újabb eladásról tanúskodik. Ekkor arany csipkétől, arany szalagtól és arany fülbevalótól, egy nagy aranyozott nyakcsattól, s némely törött arany daraboktól vált meg Kisfaludy hitvese. Közel 46 Ft-ot kaptak érték a kúriájukba hívott rendeki (Csabrendek) zsidótól, csak az arany fülbevaló 25 Ft-ot ért, s az arany szalag és csipke is értékes lehetett, mivel 12 Ft-ot adott érték a kereskedő. Nem tudjuk, feleslegesnek ítélte-e Róza asszony ezeket a női kellékeket vagy ésszerűen gazdálkodó férjét kívánta segíteni terveik megvalósításában némi bölcs vagy szerelemtől vezérelt lemondással. Férje is pénzzé tette a gazdaságból, amit csak lehetett: bort adott el, zsidónak ürüt nagy számban, ötven darabot. A sikeres üzletet 3 darab ráadással könyvelte el. Megvált az aranyodi birtoka hegyvámborától, ezt kámiak vásárolták fel tőle. Szeptember 16-án 65 ürü bárányát és egy báránybórt bocsátott áruba majd árendásaitól szedte be a Szent Mihály-napi, fél esztendő után járó bérleti díjat 10 Ft összegben. Két mázsa gyapjúja után tekintélyes summával gyarapíthatta házi pénztárát, ugyanis mázsáját 47 Ft-ért sikerült értékesítenie.

Október 6-án 23 marhából álló gulyájáért és 20 sertést számláló kondájáért 400 Ft készpénzt vett fel. Ugyanakkor 133 font méz eladásából 23 Ft 24 krajcár bevétele származott. Késő ősszel vitte piacra gabonafeleslegét. A nagy forgalmú szombathelyi piacon november 21-én 30 köből rozst, négy nap múlva újabb 62 köből rozst adott el már kedvezőbb áron. Elpusztult ökre bőréért a zsidó 7 Ft 30 krajcárral fizetett. A kis bevételeket is megbecsülte, mutatja ez a tétel az okosan gondolkozó gazdát. Még ez év végén 19 darab mustra, azaz minta, mutatvány birkát értékesített viszonylag olcsón, 14 Ft-ért, nyilván a későbbi nagyobb üzlet reményében. December 28-án Rózi adott el egy öltözet selyemruhát nem kis összegért, 22 forintért. Ez az utolsó bejegyzés az 1800. esztendőre vonatkozóan. Utána Kisfaludy összesítette az évi készpénzbeli jövedelmeit. Házassága első évében 3242 Ft és 32 krajcár folyt be. A precíz Kisfaludyra vall, hogy még a töredék összeget, a 2/3 krajcárt is feltüntette. Az összesítés után még egy tétel szerepel a pénztárkönyvben: "János gazdának eladtam egy tavalyi ökör tinót. 25 Ft". Erről korábban megfeledkezhetett, ezért ismét összesített: tehát 1800-ban 3267 Ft 132 krajcárt tett ki a készpénz bevétele. Az 1801. év első hónapjának 7. napján 5 Ft bevételt könyvelhetett el: egy akó bort adott el a "kováts legény lakodalmára". Két nap múlva Szombathelyen értékesített 20 köből búzát és ugyancsak 20 köből árpát, valamint birkabórt. Január 16-án ismét Szombathelyen van, ahol 20 köből árpát ad el a vásáron. 40 köből rozst a rumiak veszik meg. A díszeli malmának vámjából 15, majd 3 köből rozst értékesített. Kost, vezérürüt, birkabórt, báránygyapjút vitt piacra és elkelt kámi konyhalova is szerszámostól 80 forintért. Ebben az esztendőben jelentős mennyiségű borára akadt vevő. Szombathelyről egy bizonyos Vörös Szabó 50 akót vett tőle 325 forintért, badacsonyi bort adott el nagyobb tételben és akónként. November 28-án vendégfogadós vásárolt tőle 16 itze pálinkát 8 forint értékben. Az árendákból (Szilasy Györgynétől, Bódi öccsétől és Berhidáról) összesen 94 Ft 50 krajcár folyt be házi kasszájába. November végén felesége adott el 10 ludat 6 Ft 45 krajcárért, december 19-én pedig 10 pulykát 15 Ft-ért. Kámi cselédjeinek 13 Ft 26 krajcárt fizetett ki, az asztalosnak munkája fejében 2 köből rozst adott 6 Ft értékben s feljegyezte, hogy az ácsnak - nyilván munkája végeztével - egy itze bort adott 7 krajcár értékben. Különös jövedelmek címmel szerepelnek a következő tételek a pénztárkönyvben: "Egy arany monétaért 54 3 gyémánt gyűrű és 13 db nyaklánc eladott 320 Rozi eladott 5 rőf finom csipkét 7.30 Rozi eladta a neki jutott porcellánokért 35. Összesen 415.30 ft." Kisfaludy hit-

vese bizonyára nemes - általunk nem ismert - cél érdekében vált meg értékeitől, hogy közös gazdálkodásuk eredményes legyen. Az 1801. évihez hasonlóan a következő esztendő készpénzbeli bevételei két oldalt tesznek ki a pénztárnaplóban. A summa alig több, mint az előző évi: 1980 forint és 49 krajcár. Főbb bevételei közt szerepelt a szombathelyi vásáron március 16-19-én eladott árpa, morzsolt kukorica, a rumi vásáron bükköny, novemberben ismét Szombathelyen 44 köből rozs. A kukoricából aug. 26-án kis pénzhez jutott, 1,30-hoz, ám arra is szüksége lehetett a gazdálkodáshoz. Kisfaludy egyre finomodó kereskedői érzékére jellemző, hogy 1802. márciusában három tételben adott el árpát egyre magasabb áron. Figyelte a keresletet, a piaci árak mozgását, s a kellő időben a legjobb áron értékesített. A gabona mellett állataiból is vitt piacra: idei ökröt, borjút, öreg tehenet, egy pár tinó ökröt és december közepén hat pár ludat és egy pár kappant. A bárány-, birka- és tinóbórból, valamint gyapjából számottevő készpénzbevétele származott. Üzleti szellemét dicséri, hogy nem csupán saját birkáinak gyapjával kereskedett, hanem juhászoktól vásárolt fel nagyobb tételben, s azt továbbadva nem is kicsi nyereségre tett szert. Az így nyert összegeket különös jövedelmei között tartotta számon. Ezekhez sorolta még az eötvösi - feltehetőleg bontásból származó - téglá árát, 7300 darab tégláét és az édesapjától "Uram Atyámtól" kapott 200 forintot. Ez az év sok tanulsággal járt Kisfaludy számára. Nehezen kiépített birtokosi ideálvilága veszélybe került. Vas megyében, birtoka közvetlen közelében Hosszúperesztegen heves parasztmozgalom tört ki júniusban, a mezei munkák dandárjában. Rendkívül rossz a termés, inség pusztít, különösen az ország nyugati részét sújtja. A kormány csak erőteljes császári pátenz kiadásával tudott úrrá lenni a helyzeten. Bár nincsenek erre vonatkozóan adatok, feltételezhető, Kisfaludy mélyen átélte a szomszédos földesúri birtok problémáit s magát, idilljét is fenyegetve érezte. Ez mutatkozik meg a Boldog Szerelem című dalciklusának befejező részében. A gazdálkodó költőt a jobbság közvetlen közelről észlelt gondjai végérvényesen a rendi konzervatív felfogáshoz, s következésképpen a bécsi udvarhoz kötik. Költői világában a tragikus érzelmiség kifejezésére új műfaj születik: a regék. A nemesi lét súlyos konfliktusainak lírai kivetítésére a múltat hívja segítségül, a régiségbe plántálja át a jelen által előidézett tragikus érzelmiséget. Az új regeműfaj nála a régi epikai kereteket tölti ki a múltba visszavetítve a társadalmi és nemzeti kérdések kiváltotta líraisággal.

A regék sikere újabb erőt ad a gazdálkodó Kisfaludynak. Ugyan 1804-ben ismét rossz volt a termés,

amely újra az Ausztriához közel eső megyéket sújtotta leginkább. Sok gond árnyékolta be a költő "felhőtlen" nemesi életét.³⁷ Nincs módunk az egyes évek gazdálkodását részletesen ismertetni. A következő esztendőkről csak összefoglalóan, a lényeges momentumokat kiemelve szólhatok. Tény, hogy Kisfaludy az évek során egyre tapasztaltabb, gondosabb és eredményesebb mezei gazda lett. Bizonyítják ezt egyre emelkedőbb - ugyan a termés, eredmények függvényében ingadozó - bevételei is: 1803: 2207.5.2 ft; 1804: 2835.48.1 ft; 1805: 2857.4 ft; 1806: 4105.55 ft; 1807: 3673.22 ft; 1808: 5741.19 ft; 1809: 7952.24 ft; 1810: 19410.59 ft, ill. 19.466.17; 1811: 11268.33 ft; 1812: 4762.29 ft; 1813: 2315.56 ft; 1814: 6131.30 ft; 1815: 4450 f.8 kr.; 1816: 6809.16 ft; 1817: 5108.22; 1818: 4660.50 ft; 1819: 5607.50; 1820: 6406.36; 1821: 5218.21 ft; 1822: 4824.38; 1823: 5115.27; 1824: 4463.7; 1825: 4878.10; 1826: 5085.15; 1827: 3801.18 ft; 1828: 4509.20; 1829: 5772.35 ft; 1830: 6294.42; 1831: 5386.25; 1832: 9467.44; 1833: 4137.20; 1834: 8270.27; 1835: 7638.29; 1836: 8643.1 1/2; 1837: 8870.14; 1838: 8180.46 1/2; 1839: 3229; 1840: 2488.32; 1841: 2610.59 1/2; 1842: 3340.90; 1843: 1844: nem összesít, csupán néhány tételt sorol fel ebből a két évből.

A legeredményesebb éve a számadatok tükrében az 1810. Ekkor 19 466 Ft 17 krajcár bevételt könyvelhetett el. Ez az előző évinél több, mint tízezer Ft-tal nagyobb összeg. Pedig az 1809. évi, "háborús" bevételei között szerepelt egy tetemes summa: insurrekciós szolgálataiért kapott fizetése, azaz nyolc hónapra 2282 Ft. Kisfaludy fontosnak tartotta feljegyezni, hogy két hónapot gratis töltött a hadseregnél. Az 1810. évi kiugró bevétel azonban feltevésünk szerint nem a sokkal eredményesebb gazdálkodásból származhatott. Valószínűleg váltóforintban adhatta meg a háborús időkben. Erre ugyan nem utalt, de a következő év bevétele is váltóforintot tükrözhet. Az 1812. évi lehet reális, tehát így valójában az 1809. évük mutatkozik az egyik legeredményesebbnek a bevétel szempontjából, a 7952,24 summával. Ráadásul úgy, hogy ez év május 16-tól Kisfaludytól ténylegesen felesége vette át a gazdaság irányítását. A költő 1809. március 17-én indult el Sümegről, s Veszprémen keresztül Budára ment. Április 27-től Zalaegerszegen, Zalaapátiban, Zalaszentgróton, Keszthelyen és Tapolcán végezte az "insurrekciók felosztását". Május 4-től a zalai hadak parancsnokát helyettesítette a megyeszékhelyen. Majd Tapolcáról május 17-én Győrbe indultak. Kisfaludy május 16-ig még maga vezette be a pénztárkönyvbe a bevételeket rövidebb időre, egy-egy napra hazalátogatva. E nap-

tól azonban Róza írását találjuk a könyvben, ő vezette tovább a bevételek könyvelését. Insurrekciós levelezésükből tudjuk, hogy Róza a háborús évben többször hosszabb időre Veszprémbe költözött testvéréhez, Antóniához és családjához, majd Pápán is töltött el időt. Október közepén a badacsonyi szüretet felügyelte néhány napig, aztán Veszprémbe várta be a férjét, hogy együtt térjenek haza Sümegre decemberben. Szeptemberben osztrák ezredest szállásoltak be sümegi házukba, október elején pedig egy másik ezredes váltotta. Kisfaludy felesége aggasztónak találta a helyzetet, Veszprémbe várta meg a bekvártélyozás megszűntét. Elkeseredésében így írt férjének: "Igen szomorú, ha az ember a saját hazájában, a saját házában nem lakhat és minden vagyonát és minden javát a vak véletlenre kell, hogy bízsa." November 24-én már Kisfaludy is így fakadt ki: "Elegem van az egészből". Hazavágyik, elhatározza, bármi történék is, ő bizony visszamegy az ekéhez. December elején térhetett haza feleségével úgy, hogy máris új feladatot kapott, meg kellett írnia az insurrekció történetét.

Róza féltette értékeit, megszerzett javaikat s hiányzott neki a férj, a társ. Levelezésükből kitűnik, hogy gondolataik nagy részét gazdaságuk, a vagyonuk sorsa feletti aggodalom töltötte ki. A háború akadályozta ugyan gazdálkodásukat, de az minden nehézség ellenére folyamatos volt. Számoltak azzal, hogy elveszítik a vagyonuk, mindenük prédává lesz, a legfontosabbnak azonban mindkettőjük életben maradását tartották. Róza feltételezte: legrosszabb esetben is mindig marad annyijuk, amennyire két szerény embernek szüksége van. Bizonyára érte őket kár, anyagi veszteség a gazdálkodásban a háborús viszonyok közepette, de ez jóval kisebb mértékű lehetett, mint előzetesen gondolták. Róza felelősségteljesen vállalta át a gazdálkodás gondjait, hasznosította férje mellett korábban elsajátított tapasztalatait, s leveleiben kérdezte férjét a gazdasági teendőkről, aki folyamatosan küldte meg neki utasításait. Amíg csak készülődtek a nemesi hadak, Kisfaludy Sümeg közelségében tartózkodva és még bőséges szabadidejében egészen aprólékos utasításokat adhatott leveleiben hitvesének. Nem szakadt el gazdaságától, irányította a tavaszi munkálatokat. Róza híven teljesítette férje rendelkezéseit, eleget tett azoknak, s képes volt önállóan is dönteni, ha a helyzet úgy kívánta. Kisfaludy elégedett volt gazdálkodásával, s elégedettségének hangot is adott leveleiben. Róza ezt elégtétellel nyugtázta, ám megjegyezte, jó, hogy hamarosan elkövetkezik az az idő, amikor már csak házvezetőnként fogja érdekelni férjét. Róza Veszprémből is távirányítással kezelte a birtokot, Sümegen ma-

radt cselédeiben, ispánjában megbízhatott. Bár gondja akadt velük elég, mert a cselédek érezték a férfikéz hiányát, s ezt ki is használták.

Kisfaludy a hadi események közepette fokozottan ügyelt "Familia levelcik", azaz családi levéltárak, nemesi irataik, gazdasági számadásaik biztonságára. Kérte feleségét, vigye fel azokat a sümegi várba. Különös óvatosságát ez ügyben apja esete is indokolta: a háborús zavargásokat kihasználva betörték tėti kúriájába és megsemmisítették a családi irattár pótolhatatlan dokumentumait. Szerencsére épségben maradt pénztárnaplójuk, amelyben követhető az 1809. esztendő készpénz bevétele. Kisfaludy még maga adhatta el két szürke lovát május 9-én vagy csak bevezette a könyvbe. Tetemes summát kapott értük, 500 Ft-ot. Előtte április 27-én egy szürke csikótól vált meg, ugyancsak ebben az évben küldte vásárra Pandúr nevű lovát. Utasítására felesége 9 db disznót adott el Kámból, ugyancsak kámi gazdjuk kukoricát, dohányt, tojást vitt piacra. A kámi bor mellett 12 akó törkölyt és a sümegi birtokról származó bort értékesítettek. A bevételek között szerepel tehén, bárány, kos árából származó. Öt pulyka, három réce és nyolc tyúk ára is gyarapította készpénzüket. Róza asszony férje távollétét felhasználva, engedélyét ki sem kérve szabadult meg egy sötétkék magyar mentétől, nadrágtól, fekete mentétől, egy másféle nadrágtól és avitt viselő ruháktól. Talán éppen a férjéé voltak ezek a ruhanemük. 70,46 Ft-ot kapott értük, s ez nem minősíthető jelentéktelen bevételnek. Az 1809. évi októberi badacsonyi szüret - mint a házaspár levelezéséből kitűnik - Kisfaludy fájó távollétében, de instrukcióival zajlott. A vártnál jobb jó termésnek örvendhetek, badacsonyi pincéjük szűknek bizonyult a 89 akó borhoz. Ebből 10 akó ürmös volt, Kisfaludy külön kérésére főzettek ilyen sok ürmöst, mert a nádornak akart adni belőle. A bor tárolására kérte feleségét, Sümegen szerezzenek egy másik pincét. Ha ott nem sikerülne, vigyék a bort Kámba.³⁸

Az okos gazdaasszony Szegedy Róza nem csupán az insurrekció idején volt méltó gazdálkodó társa férjének, hanem mindenkor megoszthatták egymással gondjaikat a gazdaság vezetésére vonatkozóan. A művelt asszony feltehetőleg részt is kért ebben a munkában, egyenrangú - közel egyenrangú - partnere lehetett a költőnek. Kisfaludy házasságuk kezdetétől külön helyet biztosított a pénztárkönyvben a háztartásból és más, nem a gazdaságból befolyt bevételeknek. Ez a rész a különös jövedelmek, majd aprólékos, illetve konyhabeli bevételek címet kapta. Arányaiban ugyan nem olyan jelentősek az itt szereplő tételek, mint a gazdálkodásból befolytak, ám el sem hanyagolhatók. Egyértelműen utalnak arra, milyen gondot fordítottak

- már-már kicsinyes gondot - gazdálkodásuk minden területére. Szegedy Róza folyamatosan adogatta el csipkéit, gyűrűit, nyakláncait, porcelánjait és ruháit, mert feleslegessé váltak vagy, hogy így is segítse férjét a készpénzhez jutásban. Háztartásból is piacra vitt, vitetett mindent, ami feleslegesnek mutatkozott, s pénzzé volt tehető. Árultak tejhasznot: tejet, aludttejet, tejfelt, túrót, érett és birkasajtot, vaját, a gyümölcsök közül almát, körtét, epret, ribizlit, egrest, diót, szilvát, szőlőföldről cseresznyét, kötözött szőlőt csemegének. Külön adtak el száraz, azaz aszalt gyümölcsöt és téli körtét. A zöldségfélékből fejeskáposztát, fokhagymát, sárgarépát, zellert, uborkát, salátát adtak el a piacon és kereskedtek a palántákkal, így nagy tételben káposzta-palántával is. A savanyított, hordó káposztát "aprónként" vásárolták fel tőlük a pénztárkönyv tanúsága szerint. 1803-ban kalácsot is adtak el 3 Ft 17 krajcárért. Szintén a kisebb, de nem jelentéktelen bevételeik közé tartoztak a háziállatok értékesítéséből származó pénzek. Ludat, zsidát, pulykát, kappant, malacot, süldőt, récét, csibét, bárányt és borjút árusítottak, az utóbbit rendszeresen fogadósnak. Kisfaludy felesége halála után is gondot fordított ezekre az apró bevételekre. Sokszor nem egy tételben, hanem havi lebontásban szerepeltette a háztartásból befolyt összegeket pénztárkönyvében.

Kisfaludy, feleségéhez hasonlóan maga is eladogatta egy némely értékét, avitt ruháit: kalpag prémjét, harrisnyáját, ezüst óráját, ezüst pénzeit, de eladta inasa molyette ruháját is és megszabadult avitt ágyuktól. Ám ezek összesen nem tesznek ki akkora summát, mint Róza eladásai.

Kisfaludyék bevételeinek döntő része a kiterjedt gazdaságból eredt. Gabonát termeltek és állatokat tartottak Kámban, Sümegen majd Gyömörén, de birtokaik voltak még Berhidán, Bodorfán, Hosszúfalun, amiket árendába adott ki. Az évenként két, illetve egy alkalommal befolyt árenda a rendszeres jövedelmek közé tartozott. Diszeli malmuk után szitapénzt, malomvámot kaptak. Főleg rozsot, árpát, kukoricát, kolompért, azaz krumplit termeltek, piacra is jutott a gabonából. Búzát keveset, ebből felesleg csak ritkán termelt. 1836-tól Bodorfán dohányt ültettek, amit csomónként értékesítettek. 1838-ban hajdinát is vittek piacra. Kisfaludy és ispánjai, gazdasági emberei (Ág Ferit és Palit emlegeti levelezésében) szívesen látogatták a szombathelyi, rumi, zalaegerszegi, jánosházi, devecseri, peresztegi, győri és természetesen sümegi vásárt és hetipiacot. Figyelték a felhozatalt és az egyes piacok közötti árkülönbségeket. Többször így jutottak nagyobb bevételhez. Kisfaludy később vetőmagot, így bükkönymagot is ter-

melt piacra. A kukoricát többnyire nem tusásan, hanem morzsoltan értékesítette, így magasabb áron adhatta. Kereskedett szénával, sásossal, szalmával és takarmányhulladékkal, ízekkel. Gyakran zsidók vásárolták fel terményfeleslegét. Velük személyes kapcsolatban állhatott, név szerint, származási hely szerint említi őket pénztárkönyvében. Sok esetben áruért fizetett terménnyel, csizma árába adott négy köből rozsot, alkalmazottjának fizetése volt rozs és mesteremberé, asztalosé munkálataiért.

Kisfaludy gazdálkodásában bizonyos struktúráváltásra utal a tavaszi és őszi rozs valamint árpa megjelenése a pénztárkönyvben az 1810-es évektől.

Tudjuk, mennyire kedvelt helyei voltak Kisfaludynak szőlői Badacsonyan, Sümegen, a Somlón. Hegyvámbor járt neki aranyodi szőlője után is, amit a kámiaknak adott el. Bort értékesített kisebb és nagyobb tételben, iccénként vagy akónként, új bort és óbort, aszút, valamint ürmöst egyaránt, jelentős bevételhez jutva a szőlőművelésből. Eladta a borból származó sóprút, főzetett pálinkát is.

Birkát, bárányt, tinót, ökröt, szarvasmarhát, lovat tartott nagy számban. A birkagyapjából és bőrből nagy bevételre tett szert. Gyapjút továbbadásra vásárolt fel, nem kis összegeket nyert az efféle üzleteken. Némely állatát név szerint tartotta számon. Füge, Csáko, Pityer tehéntől, Tatár, Tünde lótól bizonyára fájdalommal vált meg, ugyanúgy, mint maga nevelte ökor tinóitól 1804-ben. Beteg állataitól igyekezett időben megszabadulni. Eladta a himpókos lábú ökröt, bolond birkát, kehes szürke lovat. Túladdott a használhatatlanná vált állatain is: a mérges lovon, a rügös lovon, az öreg számaron, öreg tehénen, a kámi konyhalovon szerszámostól, a betegségből fellábadt Bimbó ökrön s a megromlottnak talált ökrön.

Bevételeiket gyarapította alkalmanként a büntetésekből befolyó pénz, azaz kártérítés sarjában tett kárért, lemetélt egész tőkéért és 310 vesszőért s büntetést fizettetett a rendeki kolompérlopokkal is.

Kisfaludy foglalkozott kölcsönüggyekkel is. Pénzt adott ki, némelykor jelentős összegeket kamatra. Az 1830-as évektől követ fejtett egyik szőlőjében, s azt eladta. 1843-ban első ízben s egyben utoljára ilyen följegyzést olvashatunk pénztárkönyvében: gógánfai erdő jövedelem: 38 Ft 54 és fél krajcár. Valószínűleg fakitermelésből származhatott ez az összeg.

1828-ban 375 Ft-ot könyvelhetett el a Magyar Akadémiai deputációjáért. Irodalmi tevékenységéből származó bevételeivel csupán 1832-től találkozunk. Ebben az évben könyvei eladásából elsőként 332 Ft 40 krajcár, majd 115 Ft 30 krajcár készpénzhez jutott. Ekkor a Tudós Társaság két részletben 562 Ft 30 krajcár és

375 Ft kifizetésével tisztelte meg. S szeptemberben a Himfy és újabb regéi után szép summához, 2500 Ft-hoz jutott. A következő évben könyveiből 171 Ft 12 és fél krajcár jövedelme származott, míg a Tudós Társaság honoráriumra 750 Ft-t tett ki. 1834-ben ugyancsak 750 Ft-ot kapott a Tudós Társaságtól és eladott kötetéből 156 Ft 47 krajcár jövedelmet könyvelhetett el. Új regéi jutalmaként 100 és 1200 Ft-ot kapott. Egy év múlva 937 Ft 38 krajcárra emelkedett honoráriumra a Tudós Társaságtól, s utolsó összegként 42 Ft 30 krajcárhoz jutott könyvei után. Kisfaludy 9 évet élt még ezután, de pénztárkönyvében többé nem szerepelt honoráriumból, jutalomból s könyvei eladásából származó bevétel.

Kisfaludy gazdálkodásáról önmagában bevételi pénztárkönyve alapján természetesen nem alkothatunk hiteles képet. Ismernünk kellene kiadási pénztárkönyvét, és egyéb, gazdálkodására vonatkozó dokumentumait is. A Széchenyi Könyvtár Kézirattára őrzi ugyan kiadási pénztárkönyvét, de azt csak 1817-től vezette meglehetősen részletesen. Az előző évekről, 1800-tól kezdve, csupán a végsummát adta meg külön kis papíron. A töredékes kiadási pénztárkönyv feldolgozása is várat még magára.

Vargha Balázs irodalomtörténész tünődött azon, „lehet-e egy jó gazda jó költő? Nem kell-e szükségképpen alulmaradnia a két ellentétes foglalatosság egyikében?”³⁹ Az utókor megítélése szerint e két foglalatosság teljességgel kiegészítette egymást, illetve az irodalmi sikerek múltával Kisfaludy Sándor egyre inkább a gazdálkodásban talált menedéket. Ugyan nem a legkorszerűbb elvek szerint vezette gazdaságát, szakismereteit nem gazdasági akadémián szerezte, de önerejéből mégis jelentős eredményeket ért el. Bevételi pénztárkönyve gondos, igyekvő, a munkát és a természet javait megbecsülő gazdaembert tükröz. Kisfaludy, két évtizedes költőpályára visszanézve joggal írhatta apjának: „... házassági nexusom, magam viselete és szerzeményeim által oly tekintetbe és rangba helyeztettem magamat, mely egész Nemzetiségemnek becsületére válik...”⁴⁰ Ezen megállapítása egész életére érvényessé lett. A Rousseaui szemlélet, az egyszerű mezői élet ideálja a vidéki életforma jogosságát igazolta Kisfaludynál is. Reményt adott neki, hogy ez a természetes világ - ha elkerülhetetlen változásokkal is - megtartható, folytatható.⁴¹

JEGYZETEK

RÖVIDÍTÉSEK

- ÁGH 1979 = ÁGH I.: Üres bölcsőnk járása. Budapest 1979
 DORNER 1882 = DORNER K.: Kisfaludy Sándor mint gazda és társadalmi ember. Zalai Közöny 1882/50. június 22.
 EÖTVÖS 1957 = EÖTVÖS K.: Utazás a Balaton körül. Budapest 1957
 FÁBRI 1987 = FÁBRI A.: Az irodalom magánélete. Irodalmi szalonok és társaskörök Pesten 1779-1848. Budapest 1987
 FENYŐ 1961 = FENYŐ I.: Kisfaludy Sándor. Budapest 1961
 FENYŐ 1983 = FENYŐ I.: Haza s emberiség. A magyar irodalom 1815-1830. Budapest 1983
 GÁLOS 1934 = GÁLOS R.: Kisfaludy Sándor és Szegedy Róza házassága. Hadtörténelmi közlemények 1934
 JAKAB 1936 = JAKAB F.: Kisfaludy Sándorné, Szegedy Róza élete. Győr 1936
 KÉKY 1925 = KÉKY L.: A Dunántúl a két Kisfaludy költészetében. Keszthelyi Helikon. Keszthely 1925. 251-349.
 KHM = Kisfaludy Sándor Hátrahagyott Munkái IV. Toldy Ferenc kiadása. Pest 1871
 KMM = Kisfaludy Sándor Minden Munkái. Negyedik kiadás. I-VIII. kötet. Szerk.: Angyal Dávid. Budapest 1892-1893

- LIPTÁK 1969 = LIPTÁK G.: A két Kisfaludy. Veszprém 1969
 MEZEI 1965 = MEZEI M.: Berzsenyi Dániel. A magyar irodalom története 1772-től 1849-ig. Szerk.: Pándi P., Budapest 1965. 300-324.
 PRAZNOVSZKY 1992 = PRAZNOVSZKY M.: Két szerető szív a háborúban. Különlenyomat a napóleoni háborúk és a magyar nemesség c. kötetből. Veszprémi Múzeumi Konferenciák 2. Veszprém 1992. 103-136.
 SÜMEGI 1876 = SÜMEGI K.: Kisfaludy Sándor mint gazda. Fővárosi Lapok 1876/38. 176-177.; 1876/39. 182-183.
 SZAUDER 1965a. = SZAUDER J.: Bessenyei György. A magyar irodalom története 1772-től 1849-ig. Szerk.: Pándi P. Budapest 1965. 22-53.
 SZAUDER 1965b. = SZAUDER J.: Kazinczy Ferenc. A magyar irodalom története 1772-től 1849-ig. Szerk.: Pándi P. Budapest 1965. 260-286.
 SZERB 1972 = SZERB A.: Kisfaludy Sándor. Magyar irodalomtörténet. Budapest 1972. 249-253.
 VARGHA 1963 = VARGHA B.: Kisfaludy Sándor. Beszélő tájak. Budapest 1963. 75-83.
 VÖRÖS 1987 = VÖRÖS K.: Kisfaludy Sándor világa. Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 18. 1987. 447-450.

- ¹ KMM I. k. 4.
² KHM IV. k. 30.
³ FÁBRI 1987. 55-56.
⁴ FENYŐ 1961. 188-189.
⁵ FENYŐ 1983. 51-52.
⁶ SZAUDER 1965a. 43-44.
⁷ SZAUDER 1965b. 284.
⁸ MEZEI 1965. 321.
⁹ FENYŐ 1961. 7-8.
¹⁰ Uo. 10.
¹¹ SZERB 1972. 250.
¹² PRAZNOVSZKY 1992. 106.; ÁGH 1979. 14.
¹³ FENYŐ 1961. 92.
¹⁴ FÁBRI 1987. 116.
¹⁵ PRAZNOVSZKY 1992. 106.; FÁBRI 1987. 119.
¹⁶ FENYŐ 1961. 93.
¹⁷ KÉKY 1925. 26.
¹⁸ FENYŐ 1961. 193-208.
¹⁹ KÉKY 1925. 284.
²⁰ FENYŐ 1961. 325-328.; KÉKY 1925. 285.
²¹ KMM I. k. 4.
²² KÉKY 1925. 285.
²³ FENYŐ 1961. 171-172.
²⁴ Uo. 171.
²⁵ KÉKY 1925. 283.
²⁶ Idézi VARGHA 1963. 80.
²⁷ FENYŐ 1983. 44.
²⁸ FENYŐ 1961. 169., 222-223.
²⁹ FENYŐ 1983. 133-135.
³⁰ OSZK Kézirattár. 1725. Fol. Hung.; 1. erről: SÜMEGI 1876; DORNER 1882; FENYŐ 1961. 362.; PRAZNOVSZKY 1992. 126
³¹ EÖTVÖS 1957. 500.; LIPTÁK 1969. 48-49.
³² EÖTVÖS 1957. 699-700.
³³ FENYŐ 1961. 92-93., 169-170.; GÁLOS 1934. 83-87.; LIPTÁK 1969. 14.
³⁴ FENYŐ 1961. 93.; GÁLOS 1934. 83.
³⁵ PRAZNOVSZKY 1992. 106.; FENYŐ 1961. 93.
³⁶ FENYŐ 1961. 93-94.; PRAZNOVSZKY 1992. 122.
³⁷ FENYŐ 1961. 224-225.
³⁸ Erről részletesen PRAZNOVSZKY 1992. 114-127.
³⁹ VARGHA 1963. 80.
⁴⁰ Idézi VARGHA Uo.
⁴¹ FENYŐ 1983. 39.

THE FARMER POET SÁNDOR KISFALUDY'S FARMING BASED ON HIS CASH BOOK

Posterity has almost instinctively linked the name of Sándor Kisfaludy, the literary nobleman of the early 19th century, with these two titles: poet and farmer. We list the poet in first position, though Kisfaludy claimed to be primarily a husbandman. He rejected the practice of literary professionalism, considering the exclusive goal of literature to be the expression of patriotism. He was able to reconcile his twofold calling, the two most significant spheres of his private life influencing one other, sometimes prompting, sometimes restraining. Sándor Kisfaludy personified the farming poet type in Hungarian literature, based on the traditions of his family and a Rousseau-like attitude to life. We can obtain a picture of his extensive and varied farming activities based on the cash book he kept

from his marriage on 20 January 1800 until 24 September 1844, almost the time of his death. This valuable document, preserved in the Manuscript Archives of the National Széchényi Library, is reviewed in this present study. The entries in the cash book covering around half a century indicate the significant areas and methods of Kisfaludy's farming, his sales activities, his personal relationships, his appreciation of his wife, and his intimate attachment to Nature. The poet may not have farmed according to the most contemporary principles, but he still achieved significant results by his own efforts. After the lapse of his literary successes, farming provided him at the same time with a pursuit in line with his origin and an opportunity for retreat from public life.